
PERSONAJUL ISTORIC

între document și ficțiune

Dacă, așa cum a reieșit din prima secvență a serialului nostru, Hasdeu și-a scris capodopera cu un pronunțat accent polemic, aducând documentul istoric în contemporaneitate, Alecsandri, prin drama *Despot vodă*, propune un alt mod de a dramatiza trecutul.

În bucolica tihnă a Mirceștilor, Alecu Cantacuzino, el însuși evocator al stinselor veacuri moldave, își îndeamnă prietenul de vânătoare și taifas să citească letopisețele țării pentru noi subiecte literare. Bardul Independenței se afla, la finele lui 1878, cum mărturisește, în căutare de inedite orizonturi inspiratoare.

Cu „lampele aprinse” și „perdelele lăsate”, în urletul crivățului care spulbera zăpada în lunca Siretului — atmosferă eternizată în pasteluri —, Alecsandri citește fie *Letopisețele Moldovei* (1845—1852, 3 vol.), fie ediția întregită cu textele muntene, din 1872, tipărită tot de Kogălniceanu, sub titlul *Cronicile României*.

Iacob Negruzzi, redactorul *Convorbirilor literare*, e înștiințat de aflarea a „trei personaje care merită de a fi reînviată pe scenă : *Jolde, Lăpușneanu și Despot*”. Îl atrăsese „epoca lui Alexandru Lăpușneanu, atât de dramatică și de caracteristică” (își va fi amintit de *Lăpușneanul* amicului Costache Negruzzi ?). Pe masa potelului, teatrul lui Hugo, cu zăloage în numeroase locuri, arăta secreta năzuință un erou din stirpea lui Ruy Blas. „...am început, cu Despot. De-acum, într-un noroc”. Norocul a fost prielnic inspirației și, în primăvara lui 1879, Ion Ghica, directorul Teatrului Național, sosit anume la Mircești, lua fericit manuscrisul, pentru grabnică premieră.

Lectura piesei la *Junimea*, banchete, fastuoasă campanie de presă, spectacol cu înalte prezențe, un premiu academic... „Regalitatea” poetului atîngea apogeul. Dar numai cronicarul dramatic al *Timpu- lui* înțelege de ce Alecsandri și-a numit

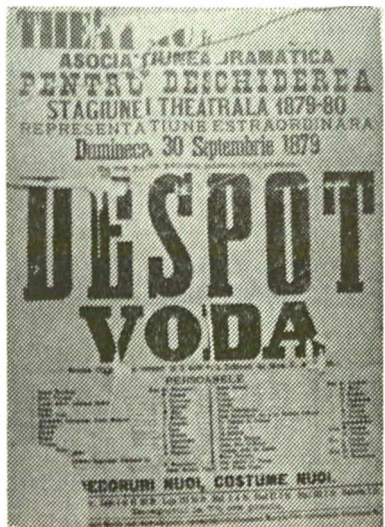
drama „legendă istorică” (aluzie la legenda genealogică a personajului); numai el s-a întrebat cine e Iacob Eraclid Despot și numai el a deschis — pe urmele dramaturgului — izvoarele. Obîrșia de fantezie a palatinului, versificată de dramaturg într-o focoașă tiradă, e astfel înfățișată de Eminescu : Despot a fost un „aventurier atît de fin, încît a fost în stare să facă pe un om serios, precum era Carol V, împăratul, să-i întărească un arbore genealogic, ai cărui începători sînt însuși bătrînul Jupiter, zeul zeilor din Olimp, și muritoarea Alcmene”. Sursa istorică narînd mistificația nu putea fi decît una — și pentru bard și pentru Eminescu — și o depistează Tudor Vianu, tîrziu versiunea franceză a cronicii lui Ureche, din 1878, întregită cu izvoare polone, datorată filoromânului Emile Picot.

Cronica lui Grigore Ureche, dintr-un vădit dispreț pentru venetic, atîngător de datini și de cele sfînte, povestește sumar ascensiunea Eraclidului (1562—1563). Însă, interpolări ulterioare ale lui Simeon Dascăluș, în cronica lui Ureche, după consultarea surselor polone, interpolări publicate de Kogălniceanu, indică direcția privirii lui Alecsandri.

Eroul său literar urmează îndeaproape biografia reală a modelului. Ca și în alte cazuri cînd urmărește documentul, Alecsandri nu caută situații și eroi care să încarce fastidios scena. Îi ajunge „documentarea”, întîmplările atestate pe care le pune în teatru, fapt observat imediat, epistolar, de fratele său Iancu „...legăturile imaginare, lăsate în întregime în seama fanteziei scriitorului, nu vor fi decît un aranjament mai mult secundar...”

Manualele au stăruit, bunăoară, asupra tentativei temătorului Lăpușneanu de a-l otrăvi pe Despot, atribuind-o plămuirii. Scena e relatată amănunțit de Simeon Dascăluș !

DESPOT-VODĂ *

Afișul „reprezentățiunii estraordinare” din 30 septembrie 1879

Portretul științific făcut Despotului de savantul C-tin C. Giurescu, în istoria sa, confirmă ideea de mai sus. Heraclidul, sosit în Moldova anilor 1562, avînd la granița Haliciului ajutorul armat al castelanului Laski, cucerește prin distincție și planuri de reformă națională pe boierii ce simțeau aproape minia Lăpușneanului. Doamna țării îl recunoaște de văr — cobora, ca și ea, potrivit pergamentului angevin, din cneazul Lazăr al Serbiei! — și-l prezintă cruntului hospodar. Lăpușneanu vrea să-l piardă, dar Despot fuge, și, în scurtă vreme, ia scaunul, cu oaste de strînsură, dar și cu sprijinul boieresc al vornicului Moțoc, ce se dorea socru de domn. Bate monedă cu legendă după tipicul occidental — „Heraclid Despotul, părintele patriei, răzbunătorul și apărătorul libertății patriei” —, încearcă, la Cotnari, așezarea unei „Schola latina”, cu dascăli sași, dar, greșeală fatală, dă pe față planul de a trece țara la protestantism (topește chiar clopote de minăstiri și odoare, ca să plătească haraciul către Poartă!). Conflictul cu temeiurile vechi ale pămîntului îl pierde. Tomșa, viteazul ce s-a îndoit mereu de cinstea veneticului, îl „buzdugănește”, după obiceiul suprimării uzurpatorilor, în noiembrie 1563.

Pe această schemă istorică se așază întreaga piesă a lui Alecsandri, cu unele contribuții personale: Limbă-Dulce și Jumătate, răzășii purtători de mesaj popular și de haz folcloric, dar mai ales Ciubăr-Vodă, căruia dramaturgul îi hărăzește gestul justițiar din final. Capodopera lui Alecsandri este, așadar, fidelă izvoarelor, prin eroul său. Creatorul repertoriului

* „Despot-Vodă” de Vasile Alecsandri.

nostru național înțelegea rolul înalt pedagogic al subiectului și, deliberat, a rămas în cadrele istoriei (D. Bolintineanu, în 1868, și N. Scurtescu, în 1877, în dramele lor. *Despot-Vodă*, atribuiseră aventurierului însușiri imposibile). Clasicitatea piesei, observa pătrunzător Tudor Vianu, se datorează faptului că „Alecsandri a fixat în *Despot-Vodă* categoriile esențiale ale teatrului românesc istoric, cu un rol atît de însemnat în educația publică, acel mod în același timp național și popular de a interpreta trecutul...”

Cine să știe însă — dintre contemporanii seninului Alecsandri — că tinărul împovărat de griji redacționale și de luctua sărăcie, Mihai Eminescu, nu avea răgazul să reia vechi proiecte dramatice din studenție, mai ales drama *Bogdan-Dragoș*, a cărei săvîrșire ar fi dat un chip nou teatrului nostru istoric... Dar, despre aceasta, în numărul viitor.

Ionuț NICULESCU

Repere: V. Alecsandri, *Opere VI*, ed. critică de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, 1979; Ed. principe *Despot-Vodă*, 1880; V. Alecsandri, *Correspondență*, 1960; idem, *Scrisori, însemnări*, 1964; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Pănaiteșcu, 1958; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, 1937; M. Eminescu, *Scrieri de critică teatrală*, 1972; Tudor Vianu, cronică la spectacolul Teatrului Armatei cu *Despot-Vodă*, în „Contemporanul”, 5 oct. 1956.